

ŠTĚPÁN JIŘIČKA

SRDCE, KOTLINA A HRADBA

POMSTA A ZAJETÍ GEOGRAFIE: PŘÍBĚH ČESKA

SRDCE, KOTLINA A HRADBA

Pomsta a zajetí geografie: Příběh Česka

Štěpán Jiříčka

OBSAH

SRDCE, KOTLINA A HRADBA	1
ÚVOD: SRDCE EVROPY V GEOGRAFICKÉM SEVŘENÍ.....	5
ČÁST I: FYZICKÉ ZÁKLADY – KRAJINA JAKO JEVIŠTĚ DĚJIN	8
<i>Kapitola 1: Kotlina a hradba – Pohraniční pohoří a jejich význam</i>	<i>8</i>
<i>Kapitola 2: Geografické srdce Evropy – Výhoda, nebo prokletí?.....</i>	<i>13</i>
<i>Kapitola 3: Vnitrozemský úděl – Důsledky absence moře.....</i>	<i>18</i>
ČÁST II: GEOGRAFIE VE VÍRU DĚJIN A POLITIKY	24
<i>Kapitola 4: Vznik státu a geografie – Od přemyslovské kotliny po</i>	
<i>Habsburskou monarchii.....</i>	<i>24</i>
<i>Kapitola 5: Zrození státu na mapě – Geografie a principy hranic</i>	
<i>Československa (1918).....</i>	<i>30</i>
<i>Kapitola 6: Betonová hradba a politická rána – Československé opevnění</i>	
<i>1935–1938.....</i>	<i>33</i>
<i>Kapitola 7: Geografie ve 20. století – Sudety, Mnichov, Železná opona.....</i>	<i>35</i>
<i>Kapitola 8: Pád Železné opony – Krajina se znovu otevírá.....</i>	<i>40</i>
<i>Kapitola 9: Nečekané znovuobjevení bariér – Krize migrační a covidová</i>	<i>43</i>
<i>Kapitola 10: Pevnost uvnitř pevnosti – Ruská agrese.....</i>	<i>46</i>
ČÁST III: GEOGRAFIE A VÁLKA.....	48
<i>Kapitola 11: Naše země – Cíl vpádů, nikoli jejich zdroj</i>	<i>48</i>
<i>Kapitola 12: Hradba a její průlomky – Geografie invazních cest</i>	<i>50</i>
<i>Kapitola 13: Kudy táhly armády – Stručný souhrn vpádů</i>	<i>54</i>
ČÁST IV: GEOGRAFIE, MENTALITA A IDENTITA – VNÍMÁNÍ ZEMĚ A JEJÍHO	
MÍSTA VE SVĚTĚ	58
<i>Kapitola 14: Krajina v české mysli – Geografie národní identity</i>	<i>58</i>
<i>Kapitola 15: V kleci kotliny – Geografie provinčního myšlení</i>	<i>63</i>
<i>Kapitola 16: Pevné hranice – Geografie stability.....</i>	<i>68</i>
<i>Kapitola 17: Česká malost – Geografie velikosti a strachu.....</i>	<i>71</i>
<i>Kapitola 18: Kompaktnost a vnitřní soudržnost státu – Geografie jednoty.....</i>	<i>77</i>
<i>Kapitola 19: Geografie a národní mentalita – Tři protiklady proti kotlině</i>	<i>81</i>

<i>Kapitola 20: Drolící se hradby – Konec kotlinového myšlení?</i>	<i>87</i>
ZÁVĚR: GEOGRAFIE JAKO SPOLEČNÍK NA CESTĚ EVROPOU.....	92
DODATEK: DVA POHLEDY NA NEÚPROSNOU SÍLU GEOGRAFIE: KAPLAN	
A MARSHALL.....	95
SEZNAM POUŽITÉ A DOPORUČENÉ LITERATURY.....	98

Země, na které žijeme, nás odnepaměti utváří. Ovlivňuje podobu válek, moci, politiky a společenského rozvoje národů, které dnes obývají prakticky každický kout světa. Technické vymoženosti možná překlenují vzdálenosti mezi námi v duchovním i fyzickém prostoru, ale snadno se přitom zapomíná, že země, na které žijeme, pracujeme a vychováváme své děti, má obrovský význam a že rozhodování těch, kdo stojí v čele sedmi miliard obyvatel této planety, vždycky bude do jisté míry určováno řekami, horami, pouštěmi, jezery a oceány, jež omezují naše možnosti – jako to činily od úsvitu věků.

(Tim Marshall, V zajetí geografie)

Geografie je předmluvou k běhu lidských dějin.

(Robert D. Kaplan, Pomsta geografie)

ÚVOD: SRDCE EVROPY V GEOGRAFICKÉM SEVŘENÍ

Existují národy, jejichž identita je neodmyslitelně spjata s mořem. Jejich dějiny voní solí (a možná trochu smrdí rybami), jejich osud je vepsán do vln a přístavů. Pak jsou národy rovin, formované nekonečným horizontem, otevřené vpádům i nekonečným migracím. A pak jsou země jako ta naše, země usazená hluboko ve vnitrozemí kontinentu, obklopená věncem hor a protkaná řekami, které plynou ke vzdáleným mořím.

Česká republika je často označována jako „srdce Evropy“. Je to poetické, možná trochu vyprázdněné klišé. Ale podívejte se na mapu Evropy, ne na politickou, ale na tu fyzickou. Uvidíte, že na této metafoře je kus pravdy. Nacházíme se na křižovatce, na styku velkých evropských regionů – mezi germánským západem, slovanským východem a jihovýchodem, a také na rozvodí mezi Severním, Baltským a Černým mořem. Tato centrální pozice nám přinesla bohatství vlivů a kultur, ale zároveň nás vystavila neustálému tlaku, potřebě hledat rovnováhu a občas i pocitu obklíčení.

Tim Marshall ve své knize *V zajetí geografie* přesvědčivě ukazuje, jak fyzická mapa světa – hory, řeky, pouště, přístavy – neúprosně formuje osudy národů, určuje jejich možnosti a omezuje jejich volby na globální šachovnici. Robert D. Kaplan v *Pomstě geografie* jde ještě hlouběji do historie a argumentuje, že staré geografické vzorce a tlaky, ačkoliv se zdají překonané moderními technologiemi, se

neustále vracejí a ovlivňují současné konflikty a geopolitické uspořádání. Oba autoři vlastně připomínají zásadní, často zapomenutou pravdu: geografie není jen kulisa pro lidské dějiny; je jedním z jejich hlavních hybatelů.

Tato kniha se snaží aplikovat jejich pohled na Českou republiku. Chce ukázat, že i v měřítku středně velké vnitrozemské země má geografie obrovskou moc a že pochopení jejích základních rysů je nezbytné pro pochopení naší historie, naší identity i naší současné pozice ve světě. Proč je Česká republika zajímavým případem studia z geograficko-historické perspektivy? Právě pro tu kombinaci jejich klíčových rysů:

Zaprvé, unikátní struktura české kotliny. Věnc pohraničních hor – Šumava, Krušné hory, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory, Beskydy i další menší pohoří – vytváří přirozenou, jasně vymezenou oblast. Tato „hradba“ po staletí poskytovala ochranu, formovala obranné strategie a přispívala k vytvoření pocitu sounáležitosti uvnitř této geografické mísy. Ale zároveň fungovala jako bariéra, ztěžovala spojení a ve 20. století se stala jevištěm tragického konfliktu o pohraničí, který ukázal, jak neúprosně může geografie diktovat politiku a lidské osudy (jak se to stalo v Sudetech a následně i ve zbytku země).

Zadruhé, již zmíněná centrální pozice. Být „v srdci Evropy“ znamenalo být neustále na křižovatce vlivů, ale také nárazníkem mezi většími mocnostmi a ideologickými bloky – mezi Svatou říší římskou a východem, mezi Habsburskou monarchií a Pruskem, mezi západní demokracií a sovětským komunismem. Ačkoliv nejsme a nikdy jsme

nebyli jediná či nejdůležitější geopolitická křižovatka kontinentu – hlavní osy moci, jako je například ta historická mezi Paříží, Berlínem, Varšavou a Moskvou, se nám často vyhýbaly – nic to nemění na faktu, že naše území bylo a je místem, kde se tyto vlivy lámaly a střetávaly. Tato pozice nás nutila manévrovat, hledat spojení a čelit důsledkům konfliktů, které se rodily jinde, ale odehrávaly se i na našem území.

Za třetí, nesmíme opomenout relativní malost našeho území a populace. V kontrastu s mnoha státy Evropy a hlavně světa, je naše fyzická velikost skromná. Tento fakt sám o sobě není hodnotící, ale zasazen do kontextu naší polohy a historie. Díky této danosti jsme se opakovaně ocitli ve stínu mocnějších a větších sousedů a tato danost se také stala významným faktorem ovlivňujícím naše strategické uvažování, vztahy s jinými státy a vnímání sebe sama.

A za čtvrté, protože tahle země je naše. Samozřejmě můžeme zkoumat geografii a geopolitiku jakékoli jiné země, a jistě bychom v ní našli fascinující příběhy a souvislosti. Ale jen málokdo cítí tak silné a niterné pouto k jiné zemi jako ke své vlastní domovině. Možná máme někdy dojem, že ji známe skrz naskrz. Často si myslíme, že naši krajinu známe dokonale – každou její horu, řeku, město i historický příběh. Přesto je vždycky dobré se o ní dozvědět něco nového a podívat se na ni z jiných úhlů. Věřím, že i tahle kniha vám otevře nové perspektivy na vlast, ve které žijeme, a pomůže vám lépe pochopit, proč je taková, jaká je, a jaké síly ji po staletí utvářely. A možná skrze pochopení krajiny, pochopíme i lépe sebe.

ČÁST I: FYZICKÉ ZÁKLADY – KRAJINA

JAKO JEVIŠTĚ DĚJIN

Kapitola 1: Kotlina a hradba – Pohraniční pohoří a jejich význam

Podívejte se na mapu Evropy a najděte Českou republiku. Co uvidíte? Zemi zhruba ve tvaru kosočtverce, usazenou hluboko ve vnitrozemí kontinentu. Pak si všimněte obrysu západní, jižní a severní hranice. Není to jen čára narýsovaná politiky na papíře; je to většinou zubatý, členitý, přírodou daný oblouk. Tuto hranici z velké části tvoří pásmo pohoří: od severozápadu Krušné hory, na severu Krkonoše a Orlické hory, na severovýchodě Jeseníky a Beskydy, na jihu a jihozápadě Šumava a Český les. Tato pohoří netvoří nepřerušitelnou, neprostupnou zeď, ale dohromady obepínají historické země Čech a Moravy jako mohutná přírodní hradba, vytvářející dojem obrovské geografické kotliny – jakési mísy usazené v srdci Evropy.

Tento základní geografický fakt – kotlina obklopená horami – je pravděpodobně tím nejdůležitějším, co formovalo dějiny, kulturu i identitu národa obývajícího české země. Pohraniční pohoří nejsou jen kulisou; jsou aktivním hráčem v dramatu českých dějin, fungujícím současně jako ochrana, bariéra, zdroj konfliktů i symbol.

Hradba proti světu: Geografie obrany

V dobách, kdy se armády pohybovaly rychlostí kroků pěšáků a koní, představovala tato pohoří významnou přirozenou obranu. Přechod přes horské hřebeny byl obtížný, vyžadoval znalost průsmyků a byl zdlouhavý. Útočníci ze severu, západu či jihu museli svou sílu koncentrovat na několika málo místech – v horských průsmycích a údolích řek, které horami prorážely. To dávalo obráncům uvnitř kotliny strategickou výhodu. Mohli lépe předvídat směr útoku a připravit obranu.

Po staletí tato pohoří pomáhala vymezovat území, které se stalo jádrem českého státu. Ne že by byla neprostupná – dějiny jsou plné příkladů vpádů a migrací přes tyto hranice – ale poskytovala přirozený rámec, který pomáhal udržet územní celistvost a odlišnost od sousedů s otevřenějšími krajinami (jako jsou roviny Polska či uherské pusty). Tato „hradba“ přispěla k pocitu náležet k určitému ohraničenému prostoru, k „české kotlině“, což je koncept hluboce zakořeněný v české psychice.

Bariéra a izolace: Cena za ochranu

Každá hradba však působí oběma směry. Zatímco pohoří chránila, zároveň fungovala jako bariéra, která ztěžovala spojení se sousedními zeměmi. Komunikace, obchod a pohyb lidí byly přirozeně omezeny. To mohlo vést k určité izolaci, pomalejšímu přijímání nových